

Vitaliy Chorny (2019) Dosvid Finlyandiі pid chas zimovoyi viyny 1939–1940 rr.: vysnovky dlya Ukrayiny [Experience of Finland during the winter war of 1939-1940: conclusions for Ukraine]. *Social development & Security*. 9 (3), 37–55. DOI: <http://doi.org/10.33445/sds.2019.9.3.4>

Досвід Фінляндії під час зимової війни 1939–1940 рр.: висновки для України

Фінська армія, яку навіть у власній державі багато хто ненавидів та намагався спаплюжити, врятувала країну від загибелі і створила потужний фундамент для майбутнього Фінляндії як незалежної держави.

Маршал К. Маннергейм, “Мемуари”.

Віталій Чорний

**Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,
проспект Повітрофлотський, 28, м. Київ-049, 03049, Україна,
e-mail: chvs15@ukr.net
д.філос.н., професор
начальник кафедри*

Article history:

Received: April, 2019
1st Revision: May, 2019
Accepted: June, 2019

DOI: [10.33445/sds.2019.9.3.4](http://doi.org/10.33445/sds.2019.9.3.4)

Анотація: У статі аналізуються передумови та перебіг радянсько-фінської війни 1939–1940 рр., яка дозволила Фінляндії, єдиній із колишніх російських колоній, зберегти суверенітет. Побіжно розглядаються дії Радянської Росії, а згодом СРСР щодо відновлення імперії (з початку її розпаду (1917р.) і до кінця Другої світової війни). При цьому висновується, що дії метрополії не зазнали суттєвих змін як за формою, так і за змістом. Відтак досвід Зимової війни дає підстави сформувати адекватні, а при необхідності – асиметричні відповіді на виклики, які постають перед Україною на сучасному етапі. Обґрунтовується думка, що серцевиною оновлення української держави повинна стати військова реформа. Саме вона дозволить відродити потужний оборонно-промисловий комплекс, а це у свою чергу сприятиме відновленню індустріального потенціалу нашої держави. Водночас, внаслідок військової реформи повинна постати “нова модель Збройних Сил України”, з’явитися нові підходи до російсько-української війни загалом.

Ключові слова: зимова війна, агресія, виклик, військова реформа, нова модель армії, метрополія, колонія.

1. Постановка проблеми

Сучасна Україна переживає складний та відповідальний етап свого розвитку, який обумовлюються наростанням кризових явищ, виникненням нових загроз і викликів національній безпеці, зокрема у військовій сфері. Серед багатьох проблем, породжених динамізмом сучасної епохи, особливе місце посідає російська експансіоністська політика, яка кардинально змінила військово-політичну обстановку у світі. Російська Федерація вперше після Другої світової війни поставила під сумнів усталеність кордонів між державами, здійснивши анексію Криму та окупацію східних теренів України. Зазначені чинники вимагають нових підходів до проблеми гарантування військової безпеки України та війни, яка триває на Сході нашої держави [1].

Для того, щоб усвідомити загрози і виклики, які можуть постати перед Україною у зв'язку з російською агресією, та спрогнозувати подальший розвиток подій, необхідно здійснити рефлексію над історичною спадщиною Радянського Союзу, що був попередником сучасної Російської Федерації, у контексті взаємовідносин між метрополією і колишніми колоніями після розпаду імперії. У зв'язку з цим особливу увагу привертає досвід радянсько-фінської війни 1939 р., спираючись на який наша держава зможе ефективно протистояти російській агресії, відстоюючи свою незалежність та територіальну цілісність.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Полеміка довкола Зимової війни з різною інтенсивністю триває протягом майже 80-и років після її початку¹. Вочевидь, першу цеглину до її аналізу заклав радянський керманіч Й. Сталін у своєму виступі на нараді начальницького складу Робітничо-Селянської Червоної Армії (РСЧА) із узагальнення досвіду бойових дій проти Фінляндії 17 квітня 1940 р.

Чим цінний цей документ? Незважаючи на його “поважний” вік та ідеологічні нашарування, він дає цілісне уявлення про погляди на війну, геополітику та ідеологію тогочасного кремлівського керівництва, яке суголосне сучасним реаліям. Надзвичайно багато характеристик та оцінок як зовнішніх, так і внутрішніх чинників актуальні й дотепер. Тоді, як і на сучасному етапі, Радянському Союзу “протистояла” Західна цивілізація, Фінляндія ж розглядалася як “сліпе знаряддя” у її руках. РСЧА, як і її попередниця – російська армія², зазвичай була не готова до війни. “Як тільки розпочалася війна, – заявив під час свого виступу Й. Сталін, – у нас виявилися негаразди на усіх ділянках” [2]. Цю ж думку підтверджує авторський колектив сучасного російського

¹ Радянсько-фінська війна розпочалася 30 листопада 1939 р.

² Сталін Й.: “Ми знали, що після Петра I війну за розширення впливу Росії у Фінляндії два роки вела його донька Єлизавета Петрівна. Дечого вона досягла, розширила, проте Гельсингфорс залишався в руках Фінляндії. Ми знали, що Катерина II два роки вела війну і нічого особливого не домоглася. Зрештою, ми знали, що Олександр I два роки вів війну і завоював Фінляндію, відвоював усі області. Такі самі історії відбувалися з військами росіян тоді, як і тепер: їх оточували, брали в полон, штаби захоплювали, фінів оточували, брали в полон – те ж саме, що й було. Усю цю штуку ми знали і вважали, що, можливо, війна з Фінляндією продовжиться до серпня чи вересня 1940 року...” [2].

видання “Росія та СРСР у війнах ХХ століття: Статистичне дослідження” (2001 р.). Відтак зазначені документи несуть інформацію, яку необхідно досліджувати з метою використання для підготовки до оборонної війни за незалежність з Російською Федерацією.

Крім зазначених, існує чимало публікацій, які з різних позицій розглядають Зимову війну. В Україні ж інтерес до радянсько-фінської війни, як зокрема й до інших конфліктів, що стосувалися боротьби колишніх колоній за свою незалежність³, загострився після російської агресії 2014 р. Серед великого масиву літератури виділимо працю М. Паламарчука “Радянсько-фінська війна: завдання – вижити. Три уроки для України” (2017 р.) [3]. Особливістю даної статті є те, що автор намагається критично розглянути передумови та перебіг Зимової війни, але при цьому не враховує низки геополітичних та стратегічних чинників, які могли б об’єктивно відтворити усю повноту цього суспільно-політичного явища. Відтак висновки, які він пропонує, занадто песимістичні для нашої держави і не сприяють активній підготовці населення до збройного захисту її суверенітету та територіальної цілісності. Наведемо окремі з них: “Хоробрість та самопожертва вояків не здатні змінити реалій співвідношення сил та рівня технічної оснащеності армій” і далі: “Історія опору Фінляндії СРСР справді повчальна для України. Але саме історія, а не міф” [3].

3. Постановка завдання

Зважаючи на стан справ, що склався в українському суспільстві після президентських виборів, а також триваючу російсько-українську війну, назріла нагальна необхідність дати об’єктивну оцінку передумовам та перебігу Зимової війни, вивести реальні уроки для сучасної України. Водночас, викладаючи об’єктивну історію протистояння метрополії зі своїми колоніями, необхідно спростувати міф про непереможність імперії, зважаючи на переваги в чисельності населення, території, озброєні та військовій техніці, враховуючи при цьому, що Російська Федерація – ядерна держава тощо. Все це не сприяє відродженню військового духу української нації. До цього зокрема закликає й М. Паламарчук, але сам же й поширює вищезазначений міф. У цьому контексті нам слід розуміти, що звільнення окупованих територій неможливе, допоки Російська Федерація продовжує існувати як імперія у сучасних її кордонах⁴. Відтак Україна приречена на тривале військово-політичне протистояння з колишньою метрополією. У цьому протистоянні ми повинні дбати не лише про захист і сьогодення, а й чітко окреслити нашу перемогу – це повна дезінтеграція Російської Федерації на тлі тріумфу української зброї та дипломатії [4].

4. Виклад основного матеріалу

Унікальність ХХ ст., крім іншого, проявилася у такому соціальному

³ Наприклад, війна Хорватії за незалежність (Хорватська війна) 1991–1995 рр.

⁴ Російська Федерація складається з 83 суб’єктів, з яких 21 – це національні республіки, а ще 4 – національні автономні округи [4].

феномені, як світові війни, які ставали потужним каталізатором розпаду імперій. Вони ослаблювали метрополії, призводячи до соціальної дезорганізації, внаслідок чого в колоніях виникали національно-визвольні рухи, які руйнували імперії зсередини, доводячи їх до соціальної катастрофи. Як зазначав П. Сорокін, “більшість революцій відбуваються одразу ж після або під час невдалих воєн” [5, с. 276].

Одним з головних наслідків Першої світової війни став розпад низки потужних імперій, внаслідок чого на карті Європи з’явилася такі незалежні держави, як Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Чехословаччина, Угорщина та інші. Проте, як зазначають дослідники, імперії розвиваються за певними закономірностями. Після надлому і розпаду поступово розпочинається відродження імперських амбіцій, які матеріалізуються в агресію та експансіонізм [6; 7]. Саме такі метаморфози відбулися з Німеччиною та Радянською Росією (з 30 грудня 1922 р. – СРСР), які не хотіли залишатися аутсайдерами світової політики. На цих засадах вони зблизилися і почали разом готуватися до реваншу, яким мала стати наступна світова війна.

Якщо розглянути історичний проміжок між Першою та Другою світовими війнами, то ми побачимо багато спільного у діях як Німеччини, так і Радянської Росії, імперська сутність яких не змінилася. Так, зокрема, з приходом до влади більшовиків, які “силою зброї зібрали імперію” [7], під прапором СРСР розпочалося відновлення новітньої Російської держави. Керівником і натхненником цього процесу став Й. Сталін⁵, який знехтував наслідками Лютневої і Жовтневої революцій 1917 р., спрямованих на модернізацію соціальних відносин, тим самим відкинувши російське суспільство до 1861 р. За допомогою насилля та ідеології, адаптованого до російських умов марксизму у формі більшовизму, він відродив колишні феодальні відносини, за яких політична влада, власність та збройні сили були нерозривно пов’язані між собою, а керівництво суспільством здійснювалося автократичними методами.

До аналізу історичної тяглості між Російською імперією та Радянським Союзом зверталось багато дослідників. Наприклад, П. Сорокін вважав, що будь-яка “велика революція” – це перехід суспільства до нового якісного стану, що відбувається у “три типові фази”. Перша фаза зазвичай дуже короткочасна і характеризується звільненням від тиранії старого режиму та очікуванням обіцяних опозицією реформ. Це, так би мовити, фаза надій. На зміну їй приходить друга, деструктивна фаза, яка безжалісно викорінює застарілі соціальні інститути та цінності суспільства, знищує віджилу політичну еліту старого режиму. Поступово революція переходить до своєї третьої, конструктивної фази. Починає формуватися новий соціальний і культурний порядок. Причому він ґрунтується не тільки на нових революційних ідеалах, але й реанімує найбільш життєздатні дореволюційні інститути, цінності та способи

⁵ Сталіна Й. з повним правом можна вважати ревізіоністом, ренегатом та контрреволюціонером, який відкинувши Росію до оновлених феодальних відносин, заклав під нею “міну уповільненої дії”, що “спрацювала” у 1991 р. черговим розпадом імперії. Свідченням того, що модернізації суспільства немає альтернативи, є нетривалий період існування Російської імперії у формі Радянського Союзу. Останній не дотягнув навіть до свого 70-ліття [8]).

діяльності, тимчасово зруйновані під час другої фази революції, які відроджуються всупереч волі революційного уряду. Відтак, у модернізованому постреволюційному суспільстві нові моделі та зразки поведінки гармонізуються зі старими моделями та зразками дореволюційної дійсності, що не втратили своєї життєдайної сили [5, с. 223].

У свою чергу Р. Арон помітив зв'язок між двома формами однієї держави у продовженні Радянським Союзом зовнішньої політики Російської імперії. Характеризуючи цей факт, він писав: “Пакт із Третім рейхом відсунув війну на захід, що відповідало б національним інтересам Росії за хай там якого режиму. Підкорення Москвою країн Східної Європи створило захисний щит і водночас відповідало традиційним амбіціям панславізму. Конфлікт зі Сполученими Штатами узгоджується з усіма прецедентами і визначається, так би мовити, геометрією співвідношення сил: дві великі держави в біполярній системі є ворогами, з огляду на своє розташування” [9, с. 269–270].

При цьому доречно відзначити, що факт продовження Радянським Союзом зовнішньої політики Російської імперії, зокрема й щодо Фінляндії, не приховував і радянський керівник Й. Сталін, про що зазначалося вище [2].

Про російський імперіалізм, замаскований під “пролетарський інтернаціоналізм”, писали відомі російські мислителі М. Бердяєв, С. Булгаков, Г. Федотов [7] та інші.

Не менші імперські амбіції та реваншистський запал виношувала придушена жакливою поразкою у Першій світовій війні Німеччина. Так, зокрема, 15 червня 1925 р. вона розпочала тарифну (економічну) війну проти Польщі [10, с. 69], яка закінчилася загарбанням частини її території у 1939 р. Чехословаччині, яка на відміну від сучасної фактично моноетнічної України складалася з таких різних національних меншин, як словаки, німці, українці, поляки, угорці, румуни та інші, Німеччина висунула вимоги “починаючи від простої адміністративної децентралізації в республіці (21 жовтня 1934 р.), через **федералізацію національних частин** (21 червня 1936 р.) аж до **цілковитої їхньої політичної автономії** (24 квітня 1938 р.)” [10, с. 163–164]. Щоправда перед останньою вимогою, 20 лютого 1938 р. А. Гітлер оголосив **Рейх захисником усіх німецьких суб'єктів іншої суверенності** і 13 березня того ж року **анексував** свою батьківщину Австрію. Згодом така ж доля спіткала й рештки Чехословаччини⁶.

Більшовицьке керівництво оновленої імперії теж не сиділо склавши руки. Після надлому (1905 р.) і першого етапу розпаду (1917 р.), внаслідок чого утворилося близько 12 нових незалежних держав, Радянська Росія воювала майже з кожною з них. **У майже половині воєн вона зазнала поразки і змушена була визнати незалежність своїх колишніх колоній (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Фінляндія)** [11].

Найбільш провальною для оновленої імперії стала радянсько-польська війна, внаслідок якої Радянська Росія позбулася значної частини своєї території

⁶ Якщо провести історичні аналогії, то вони не на користь України, яка швидкими темпами здійснює “адміністративну децентралізацію” як одну із вимог новітнього “фюрера”.

та змушена була виплачувати колишній колонії значні репарації. Польща дорого продала мир колишній метрополії, **зрадивши при цьому свого стратегічного партнера – Україну**. За “участь Польщі в економічному житті Російської імперії” Варшава отримала 30 млн. карбованців золотом, дві тисячі паровозів. За “військові перемоги” – територію Волинської губернії. 18 березня 1921 Ризький мирний договір між Польщею і Радянською Росією закріпив надбання Польщі [12, с. 338].

При цьому доречно відзначити, що з 12-и нових незалежних держав, які утворилися на уламках Російської імперії після 1917 р., до другого етапу розпаду (1991 р.) повністю політично незалежною залишилися лише одна – Фінляндія, яка вистояла в усіх радянсько-фінських війнах. Польща ж, яка за допомогою **решток української армії**⁷ перемогла у першій радянсько-польській війні (1920 р.), у другій, що розпочалася 17 вересня 1939 р., зазнала нищівної поразки і фактично до розпаду Радянського Союзу перебувала у напівколоніальній залежності. Україні, яка за підрахунками В. Савченко, протягом 1917–1921 рр. у війні за незалежність втратила понад 3,5 млн. громадян, не вдалося зберегти політичний суверенітет⁸ [12, с. 4].

Зважаючи на те, що однією з генетичних рис імперій є їхня агресивність та експансіонізм, головним принципом їхньої життєдіяльності є захоплення силовими методами території, людей та матеріальних цінностей, які належать іншим країнам [6; 13]. Відтак, після закінчення воєн з колишніми колоніями та стабілізації внутрішньої обстановки радянське керівництво при найменшій можливості почало застосовувати збройні сили, використовуючи як прикриття російського експансіонізму гасло “пролетарського інтернаціоналізму” та “інтернаціональної допомоги”. Це, зокрема, бойові дії в Китаї та проти Китаю (серпень 1924 р. – липень 1927 р., жовтень-листопад 1929 р., липень 1937 р. – вересень 1944 р.), бойові дії проти Японії (в районі озера Хасан: 29 липня – 11 серпня 1939 р., на річці Халгін-Гол: 11 травня 1939 р.), бойові дії в Іспанії: 1936–1939 рр.

У подальшому військові конфлікти за участю СРСР відбувалися у межах Другої світової війни, яка розпочалася з реалізації таємного протоколу до пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. [15]. Відомо, що під час переговорів у Москві Й. Ріббентроп повідомив Й. Сталіна про намір А. Гітлера напасти на Польщу 1 вересня 1939 р. Незважаючи на радянсько-польський договір про ненапад, чинний до кінця 1945 р., Й. Сталін фактично висловив згоду приєднатися до агресії. Відтак, безпосередніми паліями Другої світової війни є обидва союзники: А. Гітлер і Й. Сталін, гітлерівський Рейх і сталінська імперія у формі Радянського Союзу.

Другу світову війну Німеччина розпочала під приводом, що навіть на тлі сучасних дій В. Путіна вражає зухвальством та цинізмом. Так, ввечері 31 серпня

⁷ 6-а Січова дивізія УНР під командуванням генерал-хорунжого М. Безручка зупинила наступ 1-ї кінної армії С. Будьонного під Замостям. Під час святкування двадцятиріччя відновлення незалежності польський уряд нагородив генерала М. Безручка вищим орденом “Virtuti Militari”, проте він відмовився його прийняти. “Я воював за Україну, а не за Польщу”, – заявив бойовий генерал.

⁸ Про причини та наслідки поразки української національної революції див.: Чорний В.С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку [14, с. 156–165].

1939 р. група німецьких військовиків, переодягнених у польську військову форму, захопила будинок радіостанції прикордонного з Польщею м. Глейвіц та інсценувала напад на німецьку територію. Зробивши декілька пострілів перед мікрофоном, диверсанти зачитали польською мовою, що “прийшов час війни Польщі проти Німеччини”. Саме цю провокацію німці використали як привід для вторгнення до Польщі. Відтак, 1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу розпочалася Друга світова війна.

З вересня 1939 р. Великобританія та Франція оголосили Німеччині війну. Ці держави мали спільні зобов'язання про взаємодопомогу. Приклад Великобританії наслідували її найбільша колонія Індія та всі британські домініони: Канада, Південно-Африканський Союз, Австралія і Нова Зеландія. Італія тимчасово зайняла позицію “невоюючого союзника” Німеччини. США проголосили про свій нейтралітет (офіційно дотримувалися до грудня 1941 р.). Таким чином, народи усіх континентів де-юре опинилися у стані війни, яка набула дійсно світового масштабу.

Радянський Союз трохи “запізнився”, і вже не нападав на Польщу, а “захищав” західних українців та білорусів. 17 вересня 1939 р. Червона Армія перейшла радянсько-польський кордон, а 28 вересня 1939 р. був підписаний радянсько-німецький договір про “дружбу і кордони”, до якого теж додавалися таємні протоколи. За своїм змістом вони були протиправні та аморальні. Це було продовження змови А. Гітлера і Й. Сталіна про розподіл сфер впливу. Так, зокрема, відповідно до зазначених протоколів до сфери впливу СРСР потрапляли: Західні Білорусія і Україна, Бессарабія, Фінляндія, Естонія, Латвія і Литва, а до сфери Німеччини – Люблінське і Варшавське воєводства, тобто межа німецьких володінь у Польщі пересувалася на схід до р. Буг (на відміну від пакту Молотова-Ріббентропа). Новий західний кордон СРСР встановлювався приблизно по “лінії Керзона”. Крім того, радянсько-німецьке зближення дало можливість радянському уряду мирним шляхом вирішити питання про передачу СРСР Бессарабії та Північної Буковини (червень – липень 1940 р.).

Восени 1939 р. Радянський Союз приступив до реалізації таємних протоколів щодо Прибалтійських держав. Внаслідок тиску на зазначені країни СРСР домігся права розташовувати на їхній території військові бази. Далі, за допомогою “пролетарського інтернаціоналізму” та проросійських елементів була встановлена радянська влада і три колишні колонії Російської імперії (Естонія, Латвія та Литва) влітку 1940 р. стали союзними республіками. При цьому доречно відзначити, що західні країни цей крок СРСР вважали **анексією суверенних держав**.

Дещо по-іншому складалася ситуація навколо ще однієї колишньої колонії Російської імперії – Фінляндії. Радянський Союз хотів домогтися від неї того ж самого, що й від Естонії, Латвії та Литви. Проте, зустрівши рішучий опір, кремлівське керівництво взяло курс на військове розв'язання проблеми.

Офіційним приводом до війни став “Майнільський інцидент”: 26 листопада 1939 р. радянська артилерія навмисно обстріляла свої ж позиції, внаслідок чого загинуло четверо червоноармійців (знайомий почерк, чи не так?). 30 листопада 1939 р. Радянський Союз напав на Фінляндію, заявляючи, що агресія – це законна

відповідь на внутрішні заворушення в країні, які спрямовані проти буржуазії⁹. Наступного дня в СРСР було сформовано **“Народний уряд”**¹⁰, який повинен був керувати Фінляндією після того, як Червона Армія її “визволить”. Так звану **Фінляндську демократичну республіку (ФДР)** очолив провідний діяч Комінтерну **О. Куусінен**.

З 11 листопада 1939 р., за законами жанру, на базі 106-ї гірськострілецької дивізії почалося формування першого корпусу так званої **“Фінської народної армії” (ФНА)**, що отримав назву “Інгерманландія”. Він комплектувався фінами і карелами, які служили у військах Ленінградського військового округу, а також незначною кількістю фінських колабораціоністів. До 26 листопада того ж року в корпусі налічувалося 13 405 осіб, а в лютому 1940 р. – 25 тис. військовиків, які носили свої національні однострої (шилися з сукна кольору хаки і були дуже схожі на фінські однострої зразка 1927 р.; з трофейних одностроїв польської армії використовувалися тільки шинелі).

За задумом радянського уряду ФНА повинна була замінити у Фінляндії окупаційні частини Червоної Армії і стати військовою опорою **“Народного уряду”**. Підрозділи ФНА провели в Ленінграді парад, на якому О Куусінен проголосив, що саме їм буде надана честь встановити червоний прапор над президентським палацом в Гельсінкі. В Управлінні пропаганди і агітації ЦК ВКП (б) був підготовлений проект інструкції “З чого почати політичну та організаційну роботу в районах, звільнених від влади білих”, в якій вказувалися практичні заходи щодо створення народного фронту на окупованій фінській території. У грудні 1939 р. ця інструкція застосовувалася в роботі з населенням фінської Карелії, але відступ радянських військ призвів до згорання цих заходів [17].

З кінця грудня 1939 р. військові частини та підрозділи ФНА почали широко використовуватися для вирішення бойових завдань. Протягом усього січня 1940 р. розвідники 5 і 6 полків 3 стрілецької дивізії ФНА виконували спеціальні диверсійні завдання у смузі наступу 8 армії радянських військ: знищували склади боєприпасів у тилу фінських військ, підривали залізничні мости, мінували дороги, здійснювали теракти у прифронтових містах, діяли у складі диверсійно-розвідувальних груп. Підрозділи ФНА також брали участь у боях за острів Лункулансаарі та при захопленні Выборга [16].

Що ж стосується самої війни, то Радянський Союз дійсно до неї не прагнув: планувалося здійснити військову операцію силами Ленінградського військового

⁹ Про цинізм та лицемірство кремлівського керівництва свідчить повідомлення засобів масової інформації СРСР після збройної агресії проти суверенної Фінляндії: “Прийнятий тов. Молотовим 4 грудня шведський посол п. Вінтер повідомив про бажання так званого “фінляндського уряду” розпочати нові переговори про угоду з Радянським Союзом. Тов. Молотов пояснив п. Вінтеру, що Радянський уряд не визнає так званого “фінляндського уряду”, який вже покинув м. Гельсінкі і вирушив у невідомому напрямку, і тому ні про які переговори з цим “урядом” не може бути й мови. Радянський уряд визнає тільки народний уряд Фінляндської Демократичної Республіки, уклав з ним договір про взаємодопомогу та дружбу, і це є надійними засадами розвитку мирних та сприятливих відносин між СРСР і Фінляндією” [16]. Як бачимо, з плином часу почерк кремлівських очільників не змінився: “народні уряди”, “народні республіки”, “армійські корпуси” тощо залишилися у широкому вжитку.

¹⁰ Сформувавши “народний уряд” з фінських комуністів та уклавши з ним угоду про взаємодопомогу, керівництво Радянського Союзу вважало, що використання у пропаганді факту його створення свідчить про дружбу і союз з СРСР при збереженні незалежності Фінляндії. На думку кремлівських маніпуляторів, це мало позитивно вплинути на фінське населення, посиливши розклад в армії та в тилу.

округу (ЛВО) та підпорядкованого йому Балтійського флоту. Тривалість зазначеної операції планувалося обмежити трьома тижнями. 23 листопада 1939 р. політуправління ЛВО направило до військ вказівку такого змісту: “Ми йдемо до Фінляндії не як завойовники, а як друзі та визволителі фінського народу від гніту поміщиків і капіталістів. Ми йдемо не проти фінського народу, а проти уряду Каяндер-Еркно, який пригноблював фінський народ і спровокував війну з СРСР. Ми поважаємо свободу та незалежність Фінляндії, отриману фінським народом внаслідок Жовтневої Революції і перемоги Радянської Влади” [16]. Відтак, акцент робився на класовий характер протистояння, а не міждержавний та міжнаціональний. Для позначення противника використовувався термін “білофіни”, покликаний ще більше замаскувати великодержавні імперські зазіхання сталінського керівництва¹¹ [16].

Проте перемогти “малою кров’ю” не вдалося. Хоча на початку війни тон радянської преси був бравурним – Червона Армія зображувалася ідеальною та переможною, а фіни – несерйозним противником. Через два дні після початку війни “Ленинградская правда” писала: “Мимоволі замилуєшся доблесними бійцями Червоної Армії, озброєними новітніми снайперськими гвинтівками, блискучими автоматичними ручними кулеметами. Зіткнулися армії двох світів. Червона Армія – наймиролюбніша, найгероїчніша, могутня, оснащена передовою технікою, і армія продажного фінляндського уряду, яку капіталісти змушують брязкати зброєю. А зброя, кажучи відверто, застаріла, поношена. На більше пороху не вистачає” [16].

Проте вже через місяць тон радянських засобів масової інформації змінився. Після оглушливих поразок почали говорити про потужність “лінії Маннергейма”, важку місцевість та морози – Червона Армія, втрачаючи десятки тисяч убитими і обмороженими, застрягла у фінських лісах і болотах.

У складі Червоної Армії воювало понад 40 тис. вихідців з України. З Київського військового округу до театру військових дій були перекинуті дві стрілецькі дивізії: 44 і 70. Доля 44 дивізії склалася трагічно. Вона потрапила в оточення і практично повністю була знищена. Рештки, які вийшли з оточення, були репресовані, а командування дивізії було у повному складі страчене. Загальні втрати вихідців з України, які воювали на боці СРСР, склали понад 27 тис. осіб [16].

Мовлячи про український чинник Зимової війни, варто згадати про українських добровольців, які зі зброєю в руках виступили на захист суверенітету і територіальної цілісності Фінляндії. Вони вже у 1940 р. створили перші підрозділи. Одним із найвідоміших командирів українських добровольців був легендарний український патріот, холодноярівець і письменник Ю. Горліс-Горський. До українських добровольчих підрозділів охоче йшли й полонені червоноармійці – вихідці з України [18].

Таким чином, у фокусі Другої світової війни зіткнулися суперечності, закладені ще у Першій світовій війні. Під час зазначених воєн руйнувалися

¹¹ На сьогодні риторика та термінологія російського керівництва залишається на рівні першої половини минулого століття: “укрофашисти”, “бандерівці”, “каратели”, “київська хунта” тощо.

імперії, на їхніх уламках виникали нові незалежні держави. Проте імперії мають свою логіку розвитку. Сьогодні ми спостерігаємо спробу відродження величі Російської імперії. Це імперія класичного типу¹², основною рисою якої є експансія назовні. Як зазначав Г. Федотов, усі імперії приречені на зникнення. Не оминати цього й Російській Федерації, але **“хто знає, яких нових форм набуде російський фашизм чи націоналізм для нової російської експансії?”** – запитував видатний російський мислитель ще у 1947 р., коли радянська імперія перебувала в zenіті могутності¹³ [7]. Зараз ми бачимо стандартний набір дій, спрямованих на підпорядкування у будь-який спосіб колишніх колоній, спробу перебудови світового порядку у власних інтересах, відновлення впливу в регіоні та світі тощо¹⁴ [19].

5. Висновки і перспективи подальших досліджень

Які ж уроки може винести для себе Україна з Зимової війни, зважаючи на те, що імперії на всіх етапах свого існування розвиваються за універсальними закономірностями, а їхні дії стандартні, як це було продемонстровано вище?

По-перше, необхідно зважати на те, що сьогодні, як і у далекому 1939 р., Російська Федерація перебуває одночасно у стані “ейфорійного підйому”, який може тривати до сорока років¹⁵ і у фазі надлому, який закінчиться черговим розпадом імперії. У свій час, здійснивши “ретельний емпіричний аналіз” еволюції імперій-цивілізацій, А. Тойнбі дійшов висновку, що **“територіальна експансія (“після надлому і розпаду” – за А. Тойнбі [6, с.214]) веде не до зростання, а до розпаду”** і далі, **“територіальні захоплення – симптом не соціального зростання, а соціального розпаду”**¹⁶ [6, с. 218–219].

У матеріалі з символічною назвою: “Розпочавши конфронтацію із Заходом, Путін підписав своєму режиму смертельний вирок”, подібної думки стосовно Російської Федерації дотримується й сучасний український політолог В. Каспрук. Зокрема він зазначає: “сьогодні Росія переживає неоімперську фазу свого історичного розвитку. Ця кризова фаза, не дивлячись на всі намагання та зусилля Путіна повернути Росії статус наддержави, все більше вганяє РФ у стан політичного і економічного самознищення” [22].

По-друге, як зазначав Сунь Цзи, той, хто до кінця не розуміє **усієї шкоди від війни**, не зможе до кінця зрозуміти й **усієї вигоди від неї** [23, с. 23]. Це означає, що Російська Федерація, поставивши під сумнів світовий устрій, який склався після Другої світової війни, спонукає й Україну замислитися над справедливістю кордонів, визначених для неї без урахування її інтересів та

¹² Гантінгтон С. вважав, що Російсько-Радянська імперія належить до Православної цивілізації [20].

¹³ У 1945 р. Збройні Сили СРСР нараховували понад 11 мільйонів військовиків.

¹⁴ Доктринальні засади відродження величі Російської імперії у формі Російської Федерації викладені в одній із праць з характерною назвою: “Нова російська доктрина: пора розправити крила” (2009 р.) [21].

¹⁵ Після “ейфорійного підйому”, якщо провести аналогію з медициною, зазвичай настає “соціальна дисфорія”.

¹⁶ Свідченням деградації російської еліти є той факт, що навіть ідеологічне кліше “Русский мир” (українською мовою – “Російський світ”), що використовується як ширма для освячення нової російської експансії назовні, кремлівські пропагандисти запозичили у А. Тойнбі, який одним з перших використав його ще у першій половині минулого століття [6, с. 221].

об'єктивних етнографічних реалій. У нашій державі на офіційному рівні цю проблему почали розглядати ще у червні 1992 р., після чергового загострення російсько-українських відносин. Тоді Верховна Рада України ухвалила історичне Звернення до Північно-Атлантичної асамблеї (ПАА), у якому зазначалося, що “Україна мала б ставити питання про скасування постанов колишнього Союзу РСР, наприклад, “Про врегулювання кордонів Української РСР з Російською РФСР і Білоруською РСР” від 16 жовтня 1925 року, за якими від України до Росії відійшли обширні українські землі, в тому числі Гайворонський, Путивльський і Новооскольський повіти Курської губернії, Острогозький, Богучарський, Біргоченський – Воронежської, Таганрозький – Донської області, Тимрюкський і Єйський – Кубанської, де українці становили від 51 до 90 відсотків загальної кількості населення” [24].

Водночас, перша радянсько-польська, а згодом і радянсько-фінська війна 1939 р. показали, що з метрополією можна змагатися не тільки **дипломатично**, а й **збройно**¹⁷. Як зазначалося вище, після військової поразки 1920 р. Радянська Росія змушена була виплачувати Польщі значні репарації. Крім того, від метрополії до колишньої колонії відійшла територія Волинської губернії.

У свою чергу, Збройні сили Фінляндії¹⁸ у період липня-серпня 1941 р. звільнили усі терени, захоплені СРСР під час Зимової війни. Крім того, фіни розпочали наступ на східну Карелію – територію, населену мешканцями, етнічно близькими до фінів, хоча вона ніколи не входила до складу Фінляндії. Проте об'єктивні обставини змусили фінські війська 31 серпня 1941 р. закріпитися на старому радянсько-фінському кордоні [25].

По-третє, і це витікає з попереднього висновку, Зимова війна засвідчила низьку боєздатність та технологічну відсталість Червоної Армії¹⁹. Незважаючи на здобуті перемоги та “досягнення поставленої мети”, війна з Фінляндією слави переможцю не принесла. Більш того, невдачі військ показали низькі бойові спроможності РСЧА. Зокрема німецький історик К. Тіппельскірх звертав увагу на величезні втрати радянських військ на їхню “тактичну неповороткість” та “неякісне командування”, внаслідок чого “в усьому світі склалося негативне враження щодо боєздатності Червоної Армії. Безперечно, що згодом це справило значний вплив на рішення Гітлера” [26, с. 194].

Під час війни з Фінляндією розкрилися серйозні недоліки в управлінні військами, в їхній оперативній і тактичній взаємодії, в логістичному забезпеченні військ, у наданні медичної допомоги особовому складу тощо. І як наслідок – непередбачувана для радянського керівництва затяжка бойових дій і численні людські та матеріальні втрати. За **105 днів** війни вони склали **333 084 осіб** (за підсумковими донесеннями з частин і з'єднань на 15.03.1940 р.). [28, с. 195]

¹⁷ У цьому контексті доречно відзначити, що британський військовий експерт Г. Грант у зв'язку з російською агресією проти України дав таку пораду українцям: “Ви повинні посилити армію. Дипломатія працює, коли позаду є сильна армія” [27].

¹⁸ До кінця літа 1941 р. мобілізація охопила 650 тис. фінів, це близько 17,5% населення Фінляндії, яке на той час складало 3,7 млн. осіб, поставивши цим своєрідний рекорд у світовій історії [25].

¹⁹ Як втім, і радянсько-польська війна 1939 р. Бойові втрати РСЧА під час польської кампанії, яка тривала 20 днів з 17 вересня по 6 жовтня 1939 р., склали 1173 осіб убитими, 2002 пораненими і 302 зниклими безвісті, усього – 3477 осіб. Внаслідок бойових дій втрачені 17 танків, 6 літаків, 6 гармат і мінометів та 36 автомобілів [28, с. 185–188].

Збройні сили Фінляндії виявилися краще підготовленими до війни, хоча теж несли значні втрати в особовому складі²⁰. Фінська армія, її оснащення, озброєння і тактика були добре пристосовані до ведення бойових дій на місцевості з численними озерами і великими лісовими масивами в умовах суворої зими зі значним сніговим покривом. Сила оборони фінів полягала також в умілому використанні природних перешкод і, що найголовніше, у **високому морально-психологічному стані особового складу**, який мужньо захищав суверенітет і територіальну цілісність молодого держави.

З приводу цього варто зазначити, що у Фінляндії виникло таке поняття, як **“дух Зимової війни”**, під яким розуміли одностайність і готовність принести себе в жертву заради захисту Батьківщини. Як тут не згадати знамениту тезу А. Моруа: “народ, який не готовий вмерти за свою свободу, втрачає її” [29, с. 102].

Дослідження підтверджують, що напередодні Зимової війни у Фінляндії сформувався консенсус щодо необхідності захищати країну усіма силами у разі радянської агресії. Незважаючи на великі втрати, цей дух зберігся до кінця війни. “Духом Зимової війни” перейнялося майже все населення Фінляндії, включаючи й представників лівих партій, які симпатизували так званому марксизму-ленінізму. Це був один із чинників великої перемоги, оскільки реальне співвідношення сторін у війні було не на користь маленької Фінляндії: 250 тис. військовиків при 3,7 млн. населення. При цьому штатна чисельність угруповання радянських військ, задіяних у Зимовій війні, складала 916 613 військовиків, при чисельності Радянського Союзу в 170 млн. осіб [28, с. 193].

Відтак для того, щоб захистити суверенітет та територіальну цілісність від російської агресії в Україні, необхідно створити потужні збройні сили з високим рівнем військової дисципліни та морально-психологічного стану, оскільки, як зазначав М. Колодзінський, “без великого духа не буде йти перемога за нашими прапорами” [30, с. 31]. При цьому треба мати на увазі, що власне Російська імперія, яка трансформувалася в Радянський Союз, а згодом – у Російську Федерацію, завжди була колосом на глиняних ногах²¹. Її остання експансія до Криму та на Схід України наочно підтвердила це.

По-четверте, у 1991 р. відбувся другий етап розпаду Російської імперії у формі СРСР, який під дією об’єктивних та суб’єктивних обставин виявився “оксамитовим”. Внаслідок цього утворилося 14 нових незалежних держав. Зважаючи на те, що Радянський Союз був ослаблений так званою Холодною війною та швидкоплинними процесами дезінтеграції, він, за незначними винятками, не зміг збройно опиратися розпаду. Саме тому колоніальні війни 90-х рр. минулого століття були “відкладені” на майбутнє (2008 р. – Грузія, 2014 р. – Україна). Отже, **сучасна російсько-українська війна є “відкладеною”** і,

²⁰ За фінськими джерелами, людські втрати Фінляндії у війні 1939–1940 рр. склали 48 243 осіб убитими, 43 тис. осіб пораненими [28, с. 212].

²¹ Російська імперія від початку свого виникнення і до сьогодення завжди була тоталітарною державою. Достатньо влучну характеристику такого типу утворенням дав А. Моруа. Зокрема, він писав: “Тоталітарні держави – колоси на глиняних ногах; вони виглядають могутніми лише завдяки своїй пропаганді, здатності пригнічувати в зародку будь-який конфлікт, швидкості і таємності політичних акцій. Тоталітарний режим вводить в оману тільки романтиків та слабких духом, які приймають тирана за рятівника” [31, с. 28].

насправді, є **війною колоніальною для Російської Федерації, і війною за незалежність для України**. Як бачимо, на прикладі країн-партнерів по російсько-радянському колоніальному минулому, такого роду війни є виснажливими і не завжди закінчуються позитивними наслідками для колишніх колоній²². Тому війна, яка точиться на Сході України, є надзвичайно серйозним зовнішнім викликом для нашої держави, а якщо вона поєднається ще і з внутрішніми викликами²³, то наслідки для України можуть бути катастрофічними: **від втрати суверенітету ще над частиною території чи державою загалом**.

По-п'яте, незважаючи на небезпеку, яка загрожує Україні у зв'язку з російською агресією, нагадаємо тезу Сунь Цзи щодо позитивних аспектів, які кореняться у такому складному суспільно-політичному явищі, яким є війна. Зазначеного підходу дотримувався й А. Тойнбі, коли формулював свою знамениту тріаду, присвячену розвитку спільнот (цивілізацій): виклик – стимул – відповідь. Як зазначав британський дослідник, “у ланцюжку прикладів з військової та політичної історії суверенних держав стимул ударів очевидний. Проте, визнавши, що формула “чим важчий удар, тим сильніший стимул” і є **істинним історичним законом**, ми повинні бути готові прийняти й наслідок, який витікає з цього закону, **відповідно до нього мілітаризм сам по собі є джерелом творчої енергії**” [6, с. 139]. Оскільки, і на цьому наголошував А. Тойнбі, “виклик завжди спонукає до росту. Відповіддю на виклик суспільство вирішує завдання, яке постало перед ним, чим переводить себе до більш високого і досконалішого стану з погляду ускладнення структури. **Відсутність викликів означає відсутність стимулів до росту та розвитку**” [6, 119–120]. У свою чергу К. Маркс вважав, що “війна виносить остаточний вирок соціальним установам, що втратили свою життєздатність” [32, с. 551].

Як свідчить суспільно-історична практика, Фінляндія після кожної війни за незалежність, незважаючи на величезні втрати – людські, територіальні, матеріальні, ставала сильнішою, зміцнюючи свій суверенітет та авторитет. На сьогодні Фінляндія є однією з провідних країн Європи, у якій рівень життя набагато вищий, ніж у колишньої метрополії. І це доконаний факт.

Відтак зовнішні виклики, які постали перед Україною у зв'язку з російською агресією, повинні стати стимулом до формування адекватних відповідей. Зазначене потребує цілісної концепції модернізації усіх сфер життєдіяльності українського суспільства і, передусім, глибокого реформування військової сфери. Реалізація цих вимог зумовлює зміст та спрямованість головних засад і першочергових завдань модернізації. Реформування має здійснюватися одночасно в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства.

²² Польща у 1939 р. була поділена між Німеччиною та СРСР і взагалі втратила незалежність. Фінляндія ж, відповідно до Московської мирної угоди від 13 березня 1940 р., якою завершилася Зимовою війною, втратила лише значну частину Виборзької губернії. Внаслідок війни Фінляндія також позбулася п'ятої частини промисловості та 11% сільськогосподарських земель, 12% населення, близько 400 тис. осіб довелося переселити із окупованих територій [25]. Півострів Ханко був переданий в оренду Радянському Союзу на 30 років з правом створення на ньому військово-морської бази, яка б прикривала вхід до Фінської затоки і морські підступи до м. Ленінград (сучасний Санкт-Петербург) [28, с. 194].

²³ Більш детально див. Чорний В. С. “Сучасне українське суспільство: виклики і відповіді” [1].

Серцевиною реформ повинна стати військова сфера, оскільки від перебігу російсько-української війни буде залежати майбутнє нашої держави і тому це головне²⁴. Саме військова реформа (оновлена система комплектування, продумана конверсія військових кадрів, послідовне створення замкнутих циклів виробництва озброєння та військової техніки на власній промисловій базі тощо) має стати тим локомотивом, який сприятиме відродженню потужного оборонно-промислового комплексу, а через нього покладе початок нової індустріалізації нашої держави. Водночас, внаслідок військової реформи повинна постати “нова модель Збройних Сил України”, мають з’явитися нові підходи до російсько-української війни загалом.

Крім того, як зазначав Н. Мак’явеллі у своїй праці “Державець”, головними підвалинами усіх держав – як нових, так і старих – є “добрі закони і сильне військо”. Але не може бути, писав він, “добрих законів там, де немає сильного війська, а де є сильне військо, звісно, будуть добрі закони”. [33, с. 448]. Тому паралельно з військовою реформою необхідно здійснювати реформування правової системи, яка сьогодні фактично перебуває в занепаді, породжуючи масовий правовий нігілізм та падіння моралі.

Інші сфери життєдіяльності українського суспільства теж вимагатимуть радикальних перетворень, зокрема у політичній сфері. З одного боку, необхідне поширення реальної демократії на противагу псевдо- або квазідемократії, а з іншого – збільшення централізації, посилення ролі виконавчої влади з одночасним радикальним реформуванням законодавчої. Зазначені перетворення вимагатимуть кардинального перегляду підходів до форми держави. Вочевидь, при цьому, а також зважаючи на перебіг останніх президентських виборів в Україні, доведеться повернутися до поглядів В. Липинського щодо форми правління в Україні, викладених ним у своїх знаменитих “Листах до братів-хліборобів” [34].

Ці та інші радикальні заходи дозволять нашій державі сформувати адекватні відповіді на сучасні виклики, здобути перемогу над підступним ворогом і, зрештою, збудувати омріяну багатьма поколіннями борців за незалежність **Велику Україну**²⁵.

Author details (in Russian)

Опыт Финляндии во время зимней войны 1939-1940 гг.: выводы для Украины

Виталий Чёрный

**Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского,
проспект Воздухофлотский, 28, м. Киев-049, 03049, Украина,
e-mail: chvs15@ukr.net*

²⁴ На цьому, зокрема, наголошує й британський військовий експерт Г. Грант [35]. Підкреслюючи важливість реформ, він зокрема зазначає, що “маленька радянська армія не зможе перемогти велику радянську армію” [36].

²⁵ У 40-х рр. минулого століття у фінських політичних та військових колах виношувалася ідея створення “Великої Фінляндії”, до якої входили б усі етнічні фінно-угорські групи населення, що мешкали на території Радянського Союзу аж до Уралу включно. Загальна чисельність цих груп на серпень 1939 р складала близько 3 млн. осіб (мордва, марими, угри, востяки, вогули, лопарі, пермяки, воряки, карели, комі та інші) [27, с. 190].

д. филос. н., профессор
начальник кафедры

Аннотация: В статье анализируются предпосылки и ход советско-финской войны 1939–1940 гг., которая позволила Финляндии, единственной из бывших российских колоний, сохранить суверенитет. Кратко рассматриваются действия Советской России, впоследствии СССР, по восстановлению империи (с начала ее распада (1917 г.) и до конца Второй мировой войны). При этом автор приходит к выводу, что действия метрополии не претерпели существенных изменений как по форме, так и по содержанию. Поэтому опыт Зимней войны дает основания сформировать адекватные, а при необходимости – асимметричные ответы на вызовы, которые стоят перед Украиной на современном этапе. Обосновывается тезис, что ядром обновления украинского государства должна стать военная реформа. Именно она позволит возродить мощный оборонно-промышленный комплекс, а это, в свою очередь, будет способствовать восстановлению индустриального потенциала нашего государства. В то же время, в результате военной реформы должна возникнуть “новая модель Вооруженных Сил Украины”, появиться новые подходы к российско-украинской войне в целом.

Ключевые слова: зимняя война, агрессия, вызов, военная реформа, новая модель армии, метрополия, колония.

Author details (in English)

Experience of Finland during the winter war of 1939-1940: conclusions for Ukraine

Vitaliy Chorny

* *The National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy*,
28, *Vozduhoflotsky av.*, Kyiv, 03049, Ukraine,
e-mail: *chvs15@ukr.net*
Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department

Abstract: The article analyzes the background and the timeline of the Winter War between Finland and the Soviet Union in 1939–1940, which allowed Finland, the only one from the former colonies, to preserve sovereignty. Therewith the article considers the actions of Soviet Russia, and subsequently the USSR on the restoration of the empire from its collapse in 1917 and the end of the Second World War. It is concluded that the actions of the metropolis have not undergone significant changes both in form and content. Therefore the Winter War experience gives reason to generate adequate, and if necessary – asymmetric responses to the challenges facing Ukraine today. The author substantiates the idea that the core of the renewal of Ukrainian society should be the military reform. It will allow to revive a powerful defense-industrial complex. And this, in turn, will contribute to restoring the industrial potential of our state. At the same time, as a result of military reform, there should appear a “new model of the army” in Ukraine, and new approaches to the Russian-Ukrainian war should emerge.

Keywords: Winter War, aggression, challenge, military reform, new model of army, metropolis, colony.

Використана література

1. Чорний В. С. Сучасне українське суспільство: виклики і відповіді. *Social development & Security*. 2018. № 5 (7). С. 41–55. URL: <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/71/54>.

2. Сталин И. О войне с Финляндией (Выступление на совещании начальствующего состава по обобщению опыта боевых действий против Финляндии 17 апреля 1940 года). *Завтра*. 1966. № 51.
3. Паламарчук М. Радянсько-фінська війна: завдання – вижити. Три уроки для України. 9 березня 2017. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/75019/Radanskofinska_vijna_zavdanna_vuzhyty_Try_uroky (дата звернення: 02.06.2019).
4. Подобєд П. Навіщо Верховна Рада заступилась за корінні народи Росії? *Тиждень*. 1 червня 2019. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/230875> (дата звернення: 02.06.2019).
5. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов; пер. с англ. Москва : Политиздат, 1992. 543 с.
6. Тойнби А. Дж. Постыжение истории : Пер. с англ. / Сост. Огурцов А. П.; Вступ. ст. Уколовой В. И.; Закл. ст. Рашковского Е. Б. Москва : Прогресс, 1991. 736 с.
7. Федотов Г. Судьба империй. *Народна армія*. 1994. 19 квітня.
8. Голенков А. Империя СССР. Народная сверхдержава Москва : Эксмо: Алгоритм, 2010. 256 с. (Советский проект).
9. Арон Р. Мир і війна між націями : пер. з фр. Київ : МП “Юніверс”, 2000. 688 с.
10. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома Світовими війнами. Пер. з англ. В. П. Канаша. Київ : Мегатайм, 2001. 496 с.
11. Гессен С. Я. Окраинные государства Польша, Финляндия, Эстония, Латвия и Литва. Ленинград : Прибой, 1926. 257 с.
12. Савченко В. А. Двенадцать войн за Украину / худож.-оформитель А. А. Ленчик. Харьков : Фолио, 2006. 415 с. (Время и судьбы).
13. Соскин О. Роль империи в развитии человеческой цивилизации: станет ли Украина в третий раз частью Московского царства. *Киевские ведомости*. 1994. 23 декабря.
14. Чорний В. С. Військова організація України : становлення та перспективи розвитку: монографія. Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2009. 368 с.
15. З чого б це: РФ вперше показала оригінал договору Сталіна з Гітлером про поділ Європи. *Народна правда*. 1 червня 2019 р. URL: <https://narodna-pravda.ua/2019/06/01/z-chogo-b-tse-rf-vpershe-pokazala-original-dogovoru-stalina-z-gitlerom-pro-podil-yevropi/> (дата звернення: 02.06.2019).
16. Советско-финская война (1939–1940). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Советско-финская_война_\(1939–1940\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Советско-финская_война_(1939–1940)) (дата звернення: 02.06.2019).
17. Мельтюхов М. И. “Народный фронт” для Финляндии? (К вопросу о целях советского руководства в войне с Финляндией 1939–1940 гг.). *Отечественная история*. 1993. № 3. С. 95–101.
18. У Чернігові згадали про 75-річчя радянсько-фінської війни 1939–1940 років. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/u-chernigovi-zgadali-pro-75-richchya-radyansko-finskoivini-1939-1940-rokiv> (дата звернення: 02.06.2019).
19. Чорний В. С. Україна між двома світовими війнами: уроки та перспективи розвитку. *Травень 1945 року в науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам’яті: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 29 квітня 2015 р.* Київ : НУОУ, 2015. С. 51–55.
20. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій? *Наука і оборона*. 1998. № 3. С. 28–37.
21. Новая русская доктрина: Пора расправит крылья / [Аверьянов В. В. и др.] Москва : Яуза; Эксмо, 2009. 288 с.
22. Каспрук В. “Розпочавши конфронтацію із Заходом, Путін підписав своєму режиму смертельний вирок”. *Радіо Свобода*. 5 травня 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29921175.html> (дата звернення: 02.06.2019).
23. Сунь-цзи. Мистецтво війни / Сунь-цзи; пер. з англ. Ганни Литвиненко. Харків : Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2016. 128 с. : кол. іл.

24. Постанова Верховної Ради України від 03.06.1992 р. “Про Звернення Верховної Ради України до Північноатлантичної Асамблеї (ПАА)”. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 33. Ст. 482.
25. Радянсько-фінська війна (1941–1944). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянсько-фінська_війна_\(1941–1944\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянсько-фінська_війна_(1941–1944)) (дата звернення: 02.06.2019).
26. Bernd Wegner. From Peace to War : Germany, Soviet Russia, and the World, 1939–1941. Berghahn Books, 1997. 535.
27. Грант Г. Україна завжди на крок позаду Кремля, – британський військовий про видачу паспортів РФ українцям. URL: https://24tv.ua/ukrayina_zavzhdi_na_krok_pozadu_kremlya_britanskiy_polkovnik_pro_vidachu_pasportiv_rf_ukrayintsyam_n1149312 (дата звернення: 02.06.2019).
28. Россия и СССР в войнах XX века : Статистическое исследование. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 608 с.: ил. (Архив).
29. Моруа А. Трагедия Франции. *Моруа А. Надежды и воспоминания : худож. публицистика.* Пер. с фр. / Предисл. Ф.С. Наркирьера и А.Ф. Строева. Москва : Прогресс, 1983. С. 33–104.
30. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина Частина I. Львів, 1937. 62 с.
31. Моруа А. Во что я верю. *Моруа А. Надежды и воспоминания : худож. публицистика.* Пер. с фр. / Предисл. Ф.С. Наркирьера и А.Ф. Строева. Москва : Прогресс, 1983. С. 21–32.
32. Маркс К. Нові викриття в Англії. *Маркс К., Енгельс Ф. Твори.* Пер. з 2-го рос. вид. Київ : Політвидав України, 1982. Т. 11. 787 с.
33. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
34. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. *Історія філософії України. Хрестоматія : навч. посібник / упорядн. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін.* Київ : Либідь, 1993. С. 456–465.
35. Грант Г. Путін мусить знищити таку Україну, яка існує зараз. Переклад Yuriy V Brekharya. URL: <https://www.obozrevatel.com/politics/putin-musit-znischiti-taku-ukrainu-yaqa-isnuje-zaraz.htm> (дата звернення: 02.06.2019).
36. Грант Г. Дорогий майбутній Головнокомандувачу. Переклад Українського інституту майбутнього. *Новое время.* 28 лютого 2019. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/dorogiy-maybutniy-golovnokomanduvachu-50007926.html?prefer_lang=ukr (дата звернення: 02.06.2019).
37. Чорна І. В. Дигіталізація як одна з тенденцій розвитку медіа галузі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* № 1. 2014. С. 76–81.

References

1. Chorni V. S. (2018) Suchasne ukrayins'ke suspil'stvo: vyklyky i vidpovidi [Modern Ukrainian society: challenges and answers]. *Social development & Security.* 5(7), 41–55. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1469309>. [in Ukrainian].
2. Stalin Y. (1966) O voine s Fynliandyei (Vystuplenye na soveshchanyy nachalstvuiushcheho sostava po obobshcheniyu opyta boevykh deistvyi protyv Fynliandyu 17 apreliya 1940 goda [On the war with Finland (Speech at the meeting of the commanding staff to summarize the experience of hostilities against Finland on April 17, 1940)]. *Zavtra*, no. 51 [in Russian].
3. Palamarchuk M. (2017) Radiansko-finska viina: zavdannia – vyzhyty. *Try uroky dlia Ukrainy* [Soviet-Finnish War: task – to survive. Three lessons for Ukraine]. Available at: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/75019/Radanskofinska_vijna_zavdannia__vyzhyty_Try_uroky (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
4. Podobied P. (2019) Navishcho Verkhovna Rada zastupylas za korinni narody Rosii? [Why did the Verkhovna Rada stand up for the indigenous peoples of Russia?] *Tyzhden.* Available at: <https://tyzhden.ua/Politics/230875> (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
5. Sorokin P.A. (1992) Chelovek. Tsyvylizatsiya. Obshchestvo. [People. Civilization. Society]. Moscow, Politizdat, 543. [in Russian].

6. Toynbee A.J. (1991) Postyzhnye istorii [A Study of History]. Moscow, Progress, 736. [in Russian].
7. Fedotov H. (1994) Sudba imperyi. [The fate of empires.] Narodna armiiia. 19 April. [in Ukrainian].
8. Holenkov A. (2010). Ymperyia SSSR. Narodnaia sverkhderzhava [Empire of the USSR. People's superpower]. Moscow, Eksmo: Alhorytm, 256. [in Russian].
9. Aron R. (2000) Myr i viina mizh natsiiamy [Peace and War: A Theory of International Relations]. Kyiv, MP Univers, 688. [in Ukrainian].
10. Joseph Rothschild. (1998). East central Europe between the two world wars. Published by University of Washington Press. [in Ukrainian].
11. Hessen S. Y. (1926). Okraynnye hosudarstva Polsha, Fynliandyia, Estonyia, Latvyia y Lytva [The marginal states of Poland, Finland, Estonia, Latvia and Lithuania]. Leningrad, Priboy Publishing House, 257. [in Russian].
12. Savchenko V. A. (2006). Dvenadtsat voyn za Ukraynu [Twelve wars for Ukraine]. Kharkiv, Folio, 415. [in Russian].
13. Soskin O. (1994) Rol imperyi v razvytyi chelovecheskoi tsyvylyzatsyy: stanet ly Ukrayna v tretyi raz chastiu Moskovskoho tsarstva. [The role of the empire in the development of human civilization: will Ukraine become a part of the Moscow kingdom for the third time?]. Kyevskye vedomosti. 23 December. [in Russian].
14. Chorny V. S. (2009). Viiskova orhanizatsiia Ukrainy : stanovlennia ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia [Military organization of Ukraine: formation and prospects of development: Monograph]. Nizhyn: Publishing House Aspekt-Polihraf, 368 p. [in Ukrainian].
15. Z choho b tse: RF vpershe pokazala oryhnal dohovoru Stalina z Hitlerom pro podil Yevropy. [What this would be: Russia first showed the original treaty of Stalin with Hitler on the division of Europe] Narodna Pravda, 2019, 1 June. Available at: <https://narodna-pravda.ua/2019/06/01/z-chogo-b-tse-rf-vpershe-pokazala-original-dogovoru-stalina-z-gitlerom-pro-podil-yevropi/>. (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
16. Sovetsko-fynskaia voina (1939–1940). [Soviet-Finnish War (1939–1940)]. Available at: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Советско-финская_война_\(1939–1940\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Советско-финская_война_(1939–1940)). (Accessed 02 April 2019). [in Russian].
17. Meltiukhov M. Y. (1993) “Narodnyi front” dlya Fynliandyi? (K voprosu o tseliakh sovetskoho rukovodstva v voine s Fynliandyei 1939–1940 hh.) ["People's Front" for Finland? (To the question of the goals of the Soviet leadership in the war with Finland in 1939–1940)]. Otechestvennaia istoriia. No 3, 95–101. [in Russian].
18. U Chernihovi zghadaly pro 75-richchia radiansko-fynskoi viiny 1939–1940 rokiv. [In Chernigov, mentions the 75th anniversary of the Soviet-Finnish War of 1939-1940]. Available at: <http://www.memory.gov.ua/news/u-chernihovi-zgadali-pro-75-richchya-radyansko-fynskoi-viini-1939-1940-rokiv>. (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
19. Chorny V. S. (2015) Ukraina mizh dvoma svitovymy viinamy: uroky ta perspektyvy rozvytku. [Ukraine between the two world wars: lessons and prospects of development.]. Kyiv, NYOY, 51–55. [in Ukrainian].
20. Huntington S. (1998) Zitknennia tsyvilizatsii? [Clash of Civilizations]. Nauka i oborona, no. 3, 28–37. [in Ukrainian].
21. Averyanov V.V. (2009) Novaya russkaya doktryna: Pora raspravyt krylia [New Russian doctrine: It's time to spread your wings]. Moscow, Yauza, Yeksmo, 288. [in Russian].
22. Kaspruk V. (2019) Rozpochavshy konfrontatsiiu iz Zakhodom, Putin pidpysav svoiemu rezhymu smertelnyi vyrok. [Ridding the confrontation with the Entry, Putin signed his death warrior regime]. Radio Svoboda, 5 May. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/29921175.html>. (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
23. Sun Tzu. (2016) Mystetstvo viiny [The Art of War]. Kharkiv, Knyzhkovyi klub “Klub simeinoho dozvillia”, 128. [in Ukrainian].
24. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.06.1992 r. “Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Pivnichnoatlantychnoi Asamblei (PAA)”. [Resolution of the Verkhovna Rada of

- Ukraine of 03.06.1992 "On the Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the North Atlantic Assembly (PAA)".] Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 1992, no. 33, 482. [in Ukrainian].
25. Radiansko-finska viina (1941–1944) [Soviet-Finnish War (1941-1944)]. Available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянсько-фінська_війна_\(1941–1944\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянсько-фінська_війна_(1941–1944)). (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
 26. Bernd Wegner. From Peace to War: Germany, Soviet Russia, and the World, 1939–1941. Berghahn Books, 1997. P. 535. [in English].
 27. Hrant H. Ukraina zavzhdy na krok pozadu Kremliya, – brytanskyi viiskovy pro vydachu pasportiv RF ukraintsiam. [Ukraine is always a step behind the Kremlin, the British military on the issuance of passports to the Russians Ukrainians]. Available at: https://24tv.ua/ukrayina_zavzhdi_na_krok_pozadu_kremlya__britanskiy_polkovnik_pro_vidachu_pasportiv_rf_ukrayintsyam_n1149312. (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
 28. Rossyia y SSSR v voynakh XX veka: Statystycheskoe yssledovanye [Russia and the USSR in the wars of the 20th century: Statistical research]. Moscow, OLMA-PRESS, 2001, 608. [in Russian].
 29. Maurois A. (1983) Trahedyia Frantsyy. Maurois A. Nadezhdy y vospomynania [Tragedy in France. The hopes and memories by Andre Maurois]. Moscow, Progress, 33–104. [in Russian].
 30. Kolodzinsky M. (1937) Ukrainska voienno doktryna Chastyna I [Ukrainian Military doctrine]. Lviv, 62. [in Ukrainian].
 31. Maurois A. (1983) Vo chto ya veriu. Maurois A. Nadezhdy y vospomynania [What i believe. The hopes and memories by Andre Maurois]. Moscow, Progress, 21–32. [in Russian].
 32. Marx K. (1982) Novi vykryttia v Anhlii K. Marx and F. Engels. Tvory [New exposures in England. K. Marx and F. Engels. Works]. Kyiv, Polityvydav Ukrainy, 787. [in Ukrainian].
 33. Machiavelli Niccolo (2007). Florentiiski khroniky ; Derzhavets [Florentine chronicles; Holder]. Kharkiv, Folio, 511. [in Ukrainian].
 34. Lypynskyi V. (1993). Lysty do brativ-khliborobiv [Letters to brothers-farmers]. History of Philosophy of Ukraine. Textbook, Kyiv. Lybid, 456–465. [in Ukrainian].
 35. Hrant H. Putin musyt znyshchyty taku Ukrainu, yaka isnuie zaraz [Putin must destroy such a Ukraine that exists now]. Available at: <https://www.obozrevatel.com/politics/putin-musit-znischiti-taku-ukrainu-yaka-isnuie-zaraz.htm> (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
 36. Hrant H. Dorohy maibutnii Holovnokomanduvachu. Pereklad Ukrainskoho instytutu maibutnoho [Dear future Commander. Translation of the Ukrainian Institute of the Future.]. Novoe vremya, 2019, 28 February. Available at: https://nv.ua/ukr/opinion/dorogiy-maybutniy-golovnokomanduvachu-50007926.html?prefer_lang=ukr. (Accessed 02 April 2019). [in Ukrainian].
 37. Chorna I. V. (2014). Dyhitalizatsiia yak odna z tendentsii rozvytku media haluzi [Digitization as one of the trends in the media industry]. *Library Science. Documentation. Informology*, 1, 76–81. [in Ukrainian].

© 2019 by the authors; Social development & Security, Ukrainian. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CCBY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).